

Adam Mickiewicz och den svenska romantiken

Andrzej Nils Ugglå

Vid ett jämförande studium av svensk och polsk romantik har jag runnit särskiljande men även vissa gemensamma drag som jag ämnar ta upp i detta föredrag.

1. Det politiska och kulturhistoriska sammanhanget

Tidsmässigt kan den svenska romantikens början dateras tidigare än den polska, närmare bestämt till 1809 samtidigt som Sverige under Gustav IV Adolf förlorade Finland till Ryssland. Men redan kring sekelskiftet hade upplysningstidens gustavianska kultur börjat ifrågasättas och romantiken förberett sitt intåg.¹

Vid en jämförelse med Polen blev romantiken emellertid en relativt kort företeelse i Sverige, eftersom den endast sträcker sig fram till 1830-talet då Lars Johan Hierta år 1830 startar *Aftonbladet* och liberalismen tar sin början. I sin tidning går Hierta till hårt angrepp mot de politiskt konservativa romantikerna, och nya författare med ett mera realistiskt och överallt synsätt, som Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866) - visserligen först i en senare fas av sin utveckling, till en början var han i högsta grad romantiker - Fredrika Bremer (1801-1861) och Johan Ludvig

¹ Uppgifter gällande den svenska romantiken är huvudsakligen hämtade från Tigerstedt 1953.

Runeberg (1804-1877), börjar träda fram. Idé- och genremässigt kan den svenska liberalismen sägas motsvara den polska realistiska litteratur som kom över 30 år senare - positivismen.

I Polen började alltså romantiken något senare. Upplysningstidens litteratur och för övrigt hela kulturlivet, i vilket kung Stanisław August Poniatowski spelade en nyckelroll - jämförbar med Gustav III:s i Sverige - löpte fram till den tredje delningen av landet år 1795. Upplysningstiden ersattes emellertid inte direkt av romantiken utan av nyklassicismen. Denna litteratur, som hade till uppgift att framhäva den goda smaken, återuppliva de antika idealen och det franska, var förhärskande ett par decennier in på 1800-talet. Huvudrepresentant för nyklassicismen var Kajetan Koźmian (1771-1856).

Den polska romantiken kan indelas i tre perioder. Den inleds 1822 med utgivningen av Adam Mickiewicz' *Ballader och romanser*, som främst utmärks av folklighet, naturmystik och exotism. Den andra perioden, som är starkt politiskt färgad, börjar först efter novemberupproret 1830, alltså samma år som den svenska romantiken började ebba ut, och sträcker sig fram till 1848 dvs. till "nationernas vår". Trots att Adam Mickiewicz dog 1855, fortsatte den sista perioden ända fram till januariupproret 1863. Först därefter, alltså trettio år senare än fallet varit i Sverige, började den realistiska litteraturen blomstra.

Medan den svenska klassicismen under Gustav III:s tid stod under franskt inflytande, tog man under romantiken starka intryck från Tyskland. Romantikernas huvudparoll kan sägas ha varit förkastandet av "sunda förnuftet", och de var inspirerade av den tyska idealismen, representerad av Kant, Fichte, Schelling och Hegel och deras metafysiska spekulationer. Den tyska filosofiska litteraturen nådde Sverige tidigast via uppsalafilosofen Benjamin Höijer (1767-1812). E. N. Tigerstedt skriver (1953, s. 243):

Idealismen och romantiken förenas i tron på ett högre, ett 'spekulativt' förnuft, som mot det platta vardagsförståndets inkast segerrikt hävdar existensen av en högre och sannare verklighet än sinnenas: andens, idealens, idéernas eviga värld, varifrån människan stammar och dit hon längtar tillbaka från jordelivets begränsning och besmittelse.

Benjamin Höijers föreläsningar besöktes bl.a. av unga romantiker som Per Daniel Atterbom och Vilhelm Fredrik Palmblad.

De polska romantikerna stod emellertid inte i lika hög grad under tyskt inflytande. Den polske litteraturhistorikern Julian Krzyżanowski skriver att Adam Mickiewicz kände sig som litterär ledare, och de åsikter med vilka han ville utöva inflytande på sina samtida formulerade han själv utan påverkan utifrån (Krzyżanowski 1969, s. 239.). Han var dock mycket bevärdad i såväl polsk som europeisk litteratur och i sina ungdomsverk använde han sig flitigt av bl. a. Friedrich Schillers ballader och bakom *Förfäderna, del II* skymtar t. ex. Goethes *Den unge Werthers lidanden*.

2. Fyra viktiga skillnader

Romantikens förhållande till klassicismen

Klassicismen hade ett starkt fäste i den svenska litteraturtraditionen. Vid romantikens genombrott var därför alla de angrepp som riktades mot den "gamla" litteraturen dömda att misslyckas. Trots romantikernas förakt för klassicismens tal om "sunda förnuftet", om stil och språk, gled de båda ändå snart in i varandra. Den gustavianska klassicismen och dess föregångare hade ju skapat "den svenska vitterhetens första guldålder", och eftersom den var högt uppskattad och hade Svenska akademiens fulla stöd, försvagades naturligtvis romantikernas möjligheter att vinna gehör för sin opposition.

I andra länder som England och Tyskland blev romantikens frigörelse från klassicismen både ifråga om stil och språk banbrytande. Det samma gällde för den polska romantiken. Den flöt aldrig ihop med klassicismen utan motsatte sig den konsekvent på såväl det estetiska som idémässiga planet. Ett exempel utgör slopandet av de tre i det närmast heliga klassiska enheterna inom dramatiken. Hos Mickiewicz, bl.a. i *Förfäderna, del III*, eller i J. Slowackis drama *Kordian*, ser vi en närmast demonstrativ uppvisning i hur de traditionella enheterna: tid, rum och handling upplösts. Till skillnad från förhållandena i Sverige ansågs det vara en dekadent företeelse. Eftersom klassicistiska författare härmade Horatius' och Boileaus poetik kallades de för "pseudoklassiker".

Jag vill här ge några exempel på hur den svenska litteraturen under romantiken förgäves försökte befria sig från det klassicistiska arvet. Förutom de unga romantikerna i Uppsala, Phosphoristerna, varom mera senare, fanns det även andra författare som i sin litterära produktion försökte ifrågasätta den gamla litterära skolan. En framstående representant för den svenska romantiken, Esaias Tegnér, som i början av sitt författarskap skapade sina verk i den gustavianska klassicismens anda, lyckades endast delvis befria sig från denna estetiks trånga ramar. Tegnér var en typisk "kompromissförfattare". Å ena sidan ville han ingå i den "gamla skolan" (på grund av språkets elegans och balanserade form), men å andra sidan förnekade han ingalunda den "nya skolans" förtjänster i vilken han, i jämförelse med den "gamla skolans" ytlighet, uppskattade "djupet" och styrkan i själva uttrycken.

Inte heller Erik Johan Stagnelius, vars författarskap också hade sina rötter i den gustavianska klassicismen, visade någon fientlig inställning mot de unga Phosphoristerna. I sin diktcykel *Liljor i Saron* från 1822 visar han en viss längtan efter frihet - en frihet, som väl överensstämmer med den som de unga romantikerna i Uppsala strävade efter men inte den som Adam Mickiewicz drömde om. Den stora artskillnaden i frihetsbegreppet framkommer klart i dikten *Hvad suckar häcken* (cit. *Svensk litteratur*, 3, s. 385):

Hvad suckar häcken ?	Za czym wzdychają krzewy ?
Hvad Nordans storm som i tallen gnyr?	Za czym wzdycha sztorm północny
Hvad hviskar bäcken	Za czym wzdycha strumień
Dar genom dalen han sakta flyr?	Płynący doliną?
Hvad talar Solen	O czym mówi słońce ?
Där öfver polen	Które się w majestecie
Hon majestätisk går ?	Nad biegunem toczy ?
Hvad andas hoppen	Czym oddycha nadzieja ?
I rosenknoppen ?	W pąku róży
Hvad menlös vilja	
Har dalens lilja?	Czego pragnie lilja ?
Hvad tänker sippan ?	O czym myśli przyłaszczka ?
Hvad menar klippan	Co sądzi skała?
Där hotande och mörk hon står?	Groźnie stojąca w ciemnościach ? ²

² Samtliga översättningar från svenskan är mina.

Den frihet som naturen längtar efter saknar hos Stagnelius konkret substans. Det är den mänskliga själen som personifieras i sin starka önskan att få återvända till Platons idévärld. Lite längre fram i dikten avslöjar det lyriska jaget bokstavligen att människan hålls fången i materien och att den hindrar henne från att leva i fullständig frihet:

Du sjelf i materiens bojor dig lade:
Ack! samma förfärliga öde vi
hade, Ty följa vi måste hvarthälst du
oss för.

Sam na nią włożyłeś materii kajdany:
Och ! nam wszystkim ten okrutny los
jest dany, I teraz musimy iść z tobą
gdziekolwiek chcesz.

Författarnas samhällstillhörighet

De svenska romantikerna, liksom tidigare de gustavianska författarna, innehade ofta höga ämbeten inom administrationen eller kyrkan men främst inom universitetsvärlden såsom de största romantikerna, Erik Gustaf Geijer och Esaias Tegnér. Även romantikens tidiga "revolutionärer" Atterbom och Palmblad levde i praktiken hela sitt liv inom universitetsvärlden. E.N. Tigerstedt karakteriserar dem sålunda (1953, s. 245):

Den typiske svenske romantikern är professorn som från sin kateder talar till andäktigt lyssnande lärjungar, liksom han besjälade av ett djupt förakt för den olärda hopen utanför.

Av samma skäl saknar den svenska romantiska Utteraturen, alltjämt enligt samme författare, "den pessimistiska sönderslitenhet och det revolutionära trots som inte saknas i den tyska romantiken och som äro så karakteristiska för den franska och engelska romantiken" (*ibid.*).

I den svenska romantiska litteraturen, alltjämt enligt samma källa, är det ont om "isolerade, asociala 'romantiska' existenser", och litteraturen är istället borgerlig och konservativ.

Den polske romantiske författaren Adam Mickiewicz hade växt upp i en lågadlig miljö i Litauen och under studietiden i Vilnius svept i sig nationella och revolutionära stämningar. Det väsentligaste i detta jämförande sammanhang är att Mickiewicz, liksom andra romantiker, av naturliga skäl inte kunde tillhöra något borgerligt etablisseman, eftersom han större delen av sitt liv befann sig utomlands, först förvisad till

Ryssland och sedan i exil i ett flertal västeuropeiska länder, huvudsakligen i Frankrike. Med status som politisk flykting kunde Mickiewicz inte, som de svenska författarna, bidra till de borgerliga strukturernas bevarande. Under åren 1840-1844 undervisade han visserligen på *College de France* i Paris, där han i sina föreläsningar förmedlade så extremt messianska och politiska budskap, att han tvingades säga upp sig.

Litteraturens engagemang i det politiska livet

Polen, som sedan 1795 var borttraderat från Europas karta, hade mitt under romantiken upplevt det misslyckade novemberupproret (1830), som tvingat c:a 10000 polacker i exil. I Adam Mickiewicz' största verk *Förfäderna, del III* (1832) befinner sig därför av naturliga skäl den nationella problematiken i centrum. Denna nationella diktning var konkret knuten till en vid denna tid pågående politisk debatt. Debatten gällde främst under vilka former nationen skulle befrias - de tänkbara tillvägagångssätten varierade från en adelsmannarevolution till en folklig resning.

Sverige befann sig däremot under romantiken i en period av fred. De nationella stämningar som vaknade efter förlusten av Finland 1809 och som främst kunde märkas i Götiska förbundets verksamhet var av naturliga skäl mycket svagare än i Polen. Den nationella problematik som berördes i litteraturen hade inte heller lika preciserad anknytning till den politiska verkligheten som i Polen. Medan Adam Mickiewicz i exempelvis det historiska poemet *Konrad Wallenrod* eller det nämnda dramat *Förfäderna, del III* anknyter till en i landet konkret pågående politisk diskussion rörande landets befrielse från en ockupationsmakt, hänvisar Erik Gustaf Geijer i *Manhem* eller *Odalbonden* till en icke preciserad forntid för att återuppliva de gamla dygderna "ära", "kraft" och "tro". Ett annat exempel utgör Stagnelius' tragedier *Sigurd Ring* och *Wisbór*, som visserligen bygger på fornnordiska motiv men i vilka den historiska dräkten mer fyller en teatralisk än en politisk funktion.

De svenska napoleondikterna visar inte heller på någon direkt anknytning till aktuella politiska frågor. Dessa dikter bygger ju, i likhet med dem i vilka det talas om ett stort Norden, inte på konkreta realiteter som fallet var i Polen. I *Hjälten* exempelvis uttrycker Esaias Tegnér sin beundran för Napoleon och kallar honom för en "ödesman" men han

46 skisserar inte upp något politiskt program som skulle ha kunnat bli vägledande för Sverige. Den dikt i vilken Tegnér lägger fram ett program med anledning av en aktuell politisk situation är *Svea*. Den ursprungliga versionen innehållande revanschistiska idéer mildrades dock politiskt efter påtryckningar från Svenska akademien. I den bearbetade versionen blev Tegnér's program: "inom Sveriges gräns erövra Finland åter", i princip likt huvudtanken hos den polska s. k. positivismen - den tidigare nämnda period i litteraturen som påbörjades efter det att januariupproret slagits ner 1863. Positivismens förespråkare var (i motsats till de polska romantikerna) pacifister och deras strävan var att utveckla och bygga upp landet.

Förhållandet till religionen

Grundläggande skillnader mellan Mickiewicz' verk och den svenska romantiken finner vi även på det religiösa planet. I Mickiewicz' drama *Förfäderna, del III* symboliserar t ex. den korsfäste Kristus (i fader Piotrs uppenbarelse) den kuvade polska nationen. Den aktuella, politiska antydning är dock så pass tydlig, att vi kan se att den som med sin lans sticker den korsfäste Kristus i sidan är en rysk soldat. Den vision av Kristi åter-uppståndelse som Mickiewicz beskriver i prosaverket *Det polska folkets och det polska pilgrimskapets böcker* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*) betyder att Polen efter två nationella nederlag (två misslyckade uppror 1794 och 1830) av Gud utsetts att inte bara befria det egna landet, utan hela det underkuvade Europa.

Den starka religiositet som utmärker Mickiewicz' senare författarskap - i första hand hans messianism - utgör en grundläggande skillnad mellan den svenska och polska romantiken. Något "katoliserande svärmeri" eller någon skönhetssträvan var det inte tal om, eftersom den protestantiska statskyrkan hade tillräckligt stor makt över befolkningen.

En viss messianism i nordisk tappning finner vi dock i andra delen av Esaias Tegnér's *Svea*, där vi bevittnar skaldens vision av en frälsare uppstigen ur den fornnordiska mytologin. Denne skall också leda nationen till den slutliga segern, varefter evig fred skall råda på jorden (cit. *Svensk litteratur*, 3, ss. 49-51):

Jag ser en Syn,
(O lyssnen till orden !)
Det dånar i jorden,
det flammar i skyn.
Valkyrier rida
på skummande hästar;
Hell Dödsjungfrur, hell !
Idag skall man strida;
...
En Gud ser jag komma
med kransade hår;
det vexer en blomma
i hvarje hans spår.
Han lyfter de fria
i faderlig famn;
gör svärdet till lia,
och Frid är hans namn

Mam widzenie !
(Słuchaj mego słowa !)
Drży ziemia,
niebo płonie.
Walkirie pędzą
na spienionych koniach;
Witajcie śmierci Amazony !
Dzisiaj się walka rozegra.
...
Już widzę boga
włos kędzierzawy,
a kwieciem zarasta
każdy jego ślad.
Podnosi już wolnych
w ojcowskie objęcia;
przekuj miecz na kosę,
Pokój zwie się on.

I motsats till det messianska budskap den djupt troende Mickiewicz förmedlar, saknas i dikten *Svea* en mer konkret anknytning till en aktuell politisk debatt.

I det katolska Polen representerade under romantiken gudsgestalten en central makt i vars händer nationens öde vilade. I Mickiewicz' drama *Förfäderna, del III* konfronteras huvudgestalten Konrad med Gud i hela den polska nationens namn. För att kunna leda folket till nationell befrielse försöker Konrad få Gud att delge honom den hemlighet med vilken han var i stånd att "styra den mänskliga själen". Av Konrads egna ord "Jag heter miljon ty jag älskar och lider för miljoner" framgår det tydligt att han inte handlar i eget namn utan i hela den polska nationens.

Konfronteras de svenska romantikerna med Gud så sker detta mer på ett personligt plan än på ett nationellt, som t.ex. Tegnér's möte med Gud i *Mjältsjukan* (1825).

3. Två gemensamma drag

Exotismen

Gemensamt för den svenska och polska romantiken, och här följde man ett alleuropeiskt mönster, var längtan efter och kärleken till det exotiska, som man fann i Arabien, Persien, Indien eller Italien. Som förebild stod det i den europeiska romantiken centrala poemet *The Giaour* (1813) av den engelske romantikern lord Byron. Bland de svenskar som vurmade för Orienten fanns som bekant Atterbom och Stagnelius. Till detta kommer författarnas starka intresse för historien. Även Adam Mickiewicz hade blivit mycket förtjust i Byrons poem och översatte det till polska.

Det var just Mickiewicz' förkärlek för Orienten som hade väckt svenskarnas intresse för hans författarskap. De båda svenska mickiewicz-introductoryerna, tidningsmannen och politikern Oscar Patrie Sturzen-Becker och uppsaladocenten Julius Lénström, hade kommit i kontakt med hans *Krimsonetter*, författade under förvisningen i Ryssland år 1826.

Vikingen av Erik Gustaf Geijer är en svensk variant av det exotiska, äventyrliga livet. Den unge man som kämpar sig fram över ett upproriskt hav ger uttryck för en äventyrslusta och en längtan efter ett fornnordiskt liv i ständig jakt efter ära. Men samtidigt kan den läsas som en symbol för en estetisk protest mot den gamla Utteraturens trånga ramar (cit. *Svensk litteratur*, 3, ss. 200f):

Vid femton års ålder blef stugan mig trång,

Där jag bodde med moder min.

...

Jag kunde, som förr, ej mer vara glad

uti skogen.

Med häftigt sinne på fjellet jag språng,

Och såg i det vida haf.

Mig tycktes så ljuflig böljornas sång,

Där de gå i det skummande haf.

Hos Adam Mickiewicz längtar det lyriska jaget inte till någon forntid utan till en konkret verklighet i nuet, till det ockuperade fosterlandet. En av de

sonetter vari denna längtan uttrycks är *Stepy Akermańskie* (Akkerman-stäppen):

Jag seglade fram över den torra oceanens
vidder.

Vagnen dyker ner i grönskan och vagnar
som ett skepp;

bland susande ängars vågor, bland
blommornas vårflod

kryssar jag mellan stäppgräsets korallöar.

...

I en sådan tystnad ! – spänner jag
mitt öra

att jag kunde höra en röst från Litauen.

-Men ingen kallar. Vidare !³

Wpłynąłem na suchego przestwór
oceanu,

Wóz nurza się w zieloność i jak łódka
brodzi;

Śród fali łąk szumiących, śród kwiatów
powodzi,

Omijam koralowe ostrowy burzanu.

...

W takiej ciszy ! - tak ucho natężam
ciekawie,

.Że słyszałbym głos z Litwy.

-Jedźmy, nikt nie woła !⁴

Naturmystiken, det folkliga

I den svenska litteraturen framträder naturmystiken huvudsakligen i folksagor och folkvisor som hämtar sin inspiration ur europeisk, huvudsakligen tysk litteratur. I Geijers dikt *Den lilla kolargossen* utgör naturmystiken en dominerande faktor, men hos honom är naturen visserligen skrämmande men inte farlig, ty gudsfruktan fyller människan med tillförsikt. Hos Adam Mickiewicz fyller naturmystiken en annan funktion. I hans folkballader, samlade i *Ballady i romanse* (1822) anknyter han t.ex. till urgamla hedniska kulturtraditioner och gammal folktro. I *Świtezianka* (Switez-Älfvan) straffas exempelvis en yngling för sin otrohet av de makter som finns i den besjälade naturen - förföraren dras ned i djupet av en älva:

Flickan i lunden var nu förgäten;
eden, han svurit, förglömdes.

Blindt mot fördärfvet rusade fjäten;
frestelsens bågare tömdes.

...

sjödo och svällde. Pärlorna stänkte
högt uti virflarnes gunga.

Afgrundens käftar slukande sänkte
skytten och flickan den unga.

Zapomniał strzelec o swej dziewczynie, Przysięgą
pogardził świętą,

Na zgubę oślepi bieży w głębinie,
Nową zwabiony ponętą.

...

Burzy się, wzdyma i wre aż do dna,

Kręconym nurtem pochwyć,

Roztwiera paszczę otchłań podwodna,

Ginie z młodzieńcem dziewica.

³ Cit. Nilsson 1973, s. 31.

⁴ Cil. Mickiewicz 1955, s. 259.

Ännu idag med bäfvan och rysning
hör man, hur böljorna sjunga.
Skuggor sig te vid månens belysning : skytten och
flickan den unga.⁵

Woda się dotąd burzy i pieni,
Dotąd przy świetle księżycy
Snuje się para znikomych cieni :
Jest to z młodzieńcem dziewica.⁶

4. Svenskarnas förkärlek för epos och *Herr Tadeusz*

Eposet hade på grund av sin välordnade klassicistiska form och logiska handling blivit en genre som skattades mycket högt i Sverige under romantiken. Inspirationskällor söktes inte enbart i antiken utan även i nyare europeiska litteratur, framförallt tysk. En av eposförfattarna under svensk efterromantik, Johan Ludvig Runeberg, kan jämföras med Adam Mickiewicz. Inspirerad av Goethes idylliska samhällsskildringar i *Hermann och Dorothea* författade han bl.a. hexametereposet *Älgskyttarne* (1832), som i mångt och mycket påminner om Mickiewicz' *Pan Tadeusz* (Herr Tadeusz, 1834). Medan Runeberg ville ge en färgstark skildring av herrgårdslivet på den finska landsbygden, ger Mickiewicz en motsvarande bild av livet i Litauen. Gemensamt för dem bägge är den värme och sympati med vilka människorna skildras, beskrivningen av seder och bruk, detaljriikedomen och humorn. Både Runebergs *Älgskyttarne* och Mickiewicz' *Herr Tadeusz* har kommit att betraktas som nationalepos. Det var ingen slump att det nämnda polska eposet blev mer uppskattat i Sverige än något annat mickiewiczverk och har kommit ut i tre olika översättningar.⁷

4. Skenbara likheter mellan de unga romantikerna i Uppsala och Vilnius

I Polen liksom i Sverige kan två litterära generationer urskiljas i början av 1800-talet: äldre trogna anhängare av klassicism och förnuftstro och unga som opponerade sig mot den litterära traditionen. Likheterna är

⁵ Cit. Mickiewicz 1895, ss. 556f.

⁶ Cit. Mickiewicz 1955, s. 118-120.

⁷ År 1898 av Alfred Jensen, 1926 av Ellen Wesler och 1987 av Lennart Kjellberg.

visserligen slående men endast ytliga. I Sverige gick Per Daniel Amadeus Atterbom i spetsen för den unga generationen och bildade år 1807 Auroraförbundet, vars mål var att reformera den gamla litteraturen i alla dess yttringar och inte, som tidigare, bara utveckla talanger i tysthet. Tidskriften *Phosphoros*, som startades år 1810, var tänkt som en programskrift för de unga romantikerna i kampen mot den "gamla skolan", ledd av Carl Gustaf af Leopold och Per Adam Wallmark. *Allmänna Journalen* blev ett forum för de senares polemik mot "de unga".

I viss mån kan man se en motsvarighet till uppsalaphosphoristerna i de unga romantiker i Vilnius som använde studentföreningarna som litterär plattform. *Filomaterna* (Filomaci) var den förening som spelade huvudrollen med Adam Mickiewicz som ordförande för den litterära sektionen. Officiellt skulle gruppen fungera som en bildningsförening men i verkligheten sysslade den framför allt med nationella frågor. I likhet med phosphoristerna i Uppsala gjorde Filomaterna uppror mot den klassicistiska litteraturen och mot förnuftstänkandet.

I Atterboms estetiska program i *Prolog* som publicerades i *Phosphoros* finner vi nästan verbala likheter med Mickiewicz' ungdomsdikter, särskilt när Atterbom hävdar att poesin behärskades av en mörk, kall, förstelnad "värld":

Som fjärtar flögo sommarens minuter,	A stara noc na tronie z lodu
Och kort af hoppets dag var aftonron;	Pokrywa płaszczem miejsce zabłąkania,
Det mörknar hastigt, vinterstormen tjuer,	Jej białe duchy straszą spokój
Till suck förvandlad är hvar vårlig ton. ⁸	Letnich, motylich minut lata.

Här finner vi tydliga paralleller till den vision av en mörklagd eller snarare förstelnad värld som målas upp av Adam Mickiewicz i hans programdikt *Oda do młodości* (Ode till ungdomen):

Patrz na dół - kędy wieczna mgła zaciemia	Se ned, där ständigt töcken grumlar en vidd,
Obszar gnuśności zalany odmětem:	af gytja smutsig vorden:
To ziemia! ⁹	se, det är jorden; ... ¹⁰

⁸ *Den nya vitterheten. Prolog till tidskriften Phosphoros* (Atterbom 1863, s. 55).

⁹ Cii. Mickiewicz 1955, s. 73.

¹⁰ Cit. Jensen 1898, s. 447

I *Prolog* konstaterar Atterbom vidare att sådana värden som "kraft" och "tro" besegrats av "Nyttans furie" vars poesi ger falsk njutning. Av Mickiewicz kan man i detta sammanhang citera två rader ur dikten *Romantyczność* (Romantik), som också är riktade mot det rationalistiska tänkandet:

Czucie i wiara silniej mówi do mnie
Niż mędrca szkiełko i oko.¹¹

För mig kan tro och känsla mer förklara än
all din visdoms skarpa blick och brillor.¹²

Såväl de unga i Uppsala som vilniusromantikerna hyste en orubblig tilltro till den nya poesins slutliga seger, vilket tydligast framkommer i *Prolog* och *Ode till ungdomen*. Vi kan göra ytterligare en jämförelse ur de båda dikterna:

Ur sjunkande töcknar
Går Phosphoros opp;
I gryningens timma
Hur skogarna glimma !
Hur strålarna simma
På vågen, som glittrar i lekande lopp !

*

S wiat rzeczy stanął na zrębie;
Szumią wichry, cieką głębie,
A gwiazdy błękit rozjaśnia –
Pryskają nieczułe lody
I przesady światło ćmiące;
Witaj jutrzeńko swobody,
Zbawienia za tobą słońce !¹³

bragte den till ro och sans.
Vindar susa; lugna vatten
spegla klarnad stjärnas glans.
Känslolösa isar bräckas,
och för ljuset fördom flyr.
Hell dig, frihet! se, det gryr !
Af din glans skall solen väckas.¹⁴

Trots likheterna i dikternas budskap, alltså en stark övertygelse om den nya poesins kommande seger över den gamla, den klassicistiska, finner vi grundläggande skillnader på det poetiska planet. Atterboms dikt står med sin melodiska lätthet i bjärt kontrast till den våldsamma expressivitet och dynamik som utmärker Mickiewicz' verk. Mickiewicz' protest mot den klassicistiska litteraturens estetik, vars anhängare var förespråkare för ett

¹¹ CU. Mickiewicz 1955, s. 107.

¹² Cit. Mickiewicz 1896, s. 9.

¹³ Cit. Mickiewicz 1955, s. 75.

¹⁴ Cil. Jensen 1898, s. 448.

politiskt *status quo*, är så stark och extatisk, att hans dikt utstrålar ett omätligt, kosmiskt patos.

Och nu kommer vi till den centrala frågan. Den stora skillnaden mellan sätten att förmedla den nya estetikens krav kan härledas ur den olikartade roll de svenska och polska romantikerna tilldelar poesin. Phosphoristernas främsta önskan var att genomföra ett nytt estetiskt program. Medan poesins historia för Atterbom var historien om den befriade själens metamorfoser, vittnar vitaliteten, aggressiviteten och det starka personliga engagemanget hos vilniuspoeterna inte bara om att deras diktning utgjorde ett inlägg i en pågående litterär debatt utan också att främsta drivkraften var engagemang för en nationell självständighet.

Karakteristiskt i detta sammanhang är själva slutet på uppsala- och vilniuspoeternas poetiska verksamhet. Den svenska epilogen utspelades i det väsentliga på det rent estetiska planet - den polska på det politiska. Atterbom kompromissade med sin tidigare motståndare Wallmark och med dennes anhängare. Han svek därmed de ursprungliga poetiska ideal han uttryckt i *Prolog* och i andra ungdomsdikter. När han år 1840 valdes in i Svenska akademien sade Esaias Tegnér - kanske med en antydning till ironi - att "den nya skolan flyttar in i den gamla".

Mickiewicz och hans meningsfränder agerade via sin konstnärliga verksamhet framför allt politiskt. Hoppet som så färgstarkt kom till uttryck i Mickiewicz poesi, gällde inte bara på det rent estetiska planet, utan även på det nationella. Studenternas politiska verksamhet avslöjades och de dömdes i en rättegång - ledd av kommissarien för Kungariket Polen, Nikolaj Novosiltsev - till fängelsestraff och deportation till Ryssland för "politisk agitation bland den akademiska ungdomen".

Skillnaden i de svenska och polska unga romantikernas kamp mot den gamla ordningen för en ny och bättre värld framkommer bäst av mottot till Atterboms och Mickiewicz' programdikter. I *Prolog* och i andra ungdomsdikter utnyttjar Atterbom som motto Goethes ord: "Und die Form in deinem Geist" (Och formen i din Ande) medan Mickiewicz' i *Ode till ungdomen* åberopar Schiller: "Und die alten Formen stürzen ein" (Och de gamla formerna störtar samman).

Referenser

- Atterbom, P. D. A.: *Samlade dikter, IV, Lyriska dikter*, Andra delen. Örebro 1863.
- Jensen, A.: Till Adam Mickiewicz' hundraårsminne. *Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*, 45:2 (1898), ss. 430-448.
- Krzyżanowski, J.: *Dzieje literatury polskiej*. Warszawa 1969.
- Mickiewicz, A.: Ballader och Romanser. *Ur Slavernas Diktvärld. Poetiska tolkningar af Alfred Jensen*. Göteborg 1896.
- Mickiewicz, A.: *Dziela*, 1, Warszawa 1955.
- Mickiewicz, A.: Switez-Älfvan (Świtezianka) [i tolkning av A. Jensen], *Svensk Tidskrift*, 5 (1895), ss. 552-557.
- Nilsson, N. Å.: Adam Mickiewicz och hans Krimsonetter. *Lyrikvännen* 1974:3, ss. 30-33. *Svensk Litteratur*, 3, *Romantiken* (red. I. Algulin & B. Stahle Sjönell). Stockholm 1994.
- Tigerstedt, E. N.: *Svensk litteraturhistoria*. 2:auppl. Stockholm 1953.

Uppsala

